

TOOLISPEREKONDADE TULUD JA KULUD KODANLIKUS EESTIS (1925. AASTA KODANLIKU BÜDŽETIURIMUSE KRIITILINE ÜLEVAADE)

G. Rekker

Poliitilise ökonomia kateeder

Proletariaadi materiaalne ja kultuuriline olukord väljendub mitmeti. Pildi annab ka see, millises ulatuses rahuldati kodanliku ühiskonna rõhutatud ja ekspluateeritava klassi materiaalseid ja kultuurilisi vajadusi. Proletariaadi majandusliku olukorra üheks näitajaks on töölisperekondade büdžett — tulud ja kulud —, mis selgitab tema olukorda täpsemalt kui reaalpalk. Üldjoontes väljendab reaalpalk nominaalpalga ostujõudu. Seevastu tulud ja kulud viitavad teatavates ühiskondlikes tingimustes kujunenud töölisperekondade materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamise astmele. Käesolevas artiklis ongi lähteaspektiks võetud kodanlikus Eestis valitsenud ühiskondlikud suhted. Töös käsitletakse 1925. aasta töölisbüdžeti uurimust, mida Nõukogude Eesti majandusalases kirjanduses pole veel üksikasjaliselt analüüsitud.

Kodanlikus Eestis uurisid 1925. aasta töölisbüdžetti Tallinnas Riigi Statistika Keskbüroo ja Narvas linnavalitsuse tööbörs. Nad toetusid andmetele Tallinna ja Narva tööliste kohta. Toitluse alal haaras uurimine Tallinnas oktoobrikuud ja Narvas ajavahemikku 15. oktoobrist kuni 15. novembrini. Ülejäänud andmed koguti eelmise aasta kohta, arvates toitluse uurimise algusest.

Esialgu vaadeldi Tallinna 300 töölisperekonna ja Narva 150 töölisperekonna olukorda. Esimeste puhul arvestati kuupalka ja perekonna suurust. Kavatseti võtta vaatluse alla 80 perekonda kuupalgaga 3000 kuni 5000 mk., 100 perekonda — 5000 kuni 7000 mk., 70 perekonda — 7000 kuni 9000 mk., 30 perekonda — 9000 kuni 11 000 mk., 20 perekonda 11 000 kuni 13 000 mk.

Tallinnas olid töölisel pärit põhiliselt metalli- ja puidutööstusest, kuna Narvas tekstiilitööstusest. Uurimuses olid esindatud aga enamikus kõrgemal palgaredelil olevad töölisperekonnad. Selle õigustamiseks väidetakse, nagu oleks esialgselt kavast, s. o. madalapalgaliste majandusliku olukorra analüüsimisest tulnud

loobuda põhjusel, et viimased ei soovinud seda. Kaudselt antakse mõista, et see polnudki vajalik. Töölisbühžeti uurimuses märgitakse, et «...osa haigekassa poolt esitatud perekondi polnud nõus oma majapidamistest teateid andma. Suurem osa neist olid just madalalpalgalised, majanduslikult väga viletsas seisukorras ning sellepärast elust tüdinenud ja närvilised töölised»¹. Lisaks jäeti kasutamata rida nn. kõlbmatuid andmeid, näiteks uskumatult napp teenistus.² Kogutud andmeid kasutati Tallinnas 81,4 kuni 95,6 protsenti, Narvas 17,7 protsendist kuni 100 protsendini. Kõige vähem usutavad olid aastatulud ja -kulud. Tõepäraselt analüüsiti toitumist (võeti arvesse söögiaegadel tarvitatud toidud), samuti perekonna koosseisu. Tüüpiliseks tuleb lugeda neljaliikmelisi mehe ülalpidamisel olevaid ja kolmeliikmelisi naise ülalpidamisel olevaid perekondi.* See kehtis nii Tallinna kui ka Narva kohta. Mis puhtub töölisperekondade vanuselisesse koosseisusse, siis võib märkida, et toitluse andmetel moodustasid perekonnaliikmetest noored alla 14 eluaasta Tallinnas keskmiselt 33,9% ja Narvas 32,5%, noored vanuses 14—17 aastat (nn. alaealised) Tallinnas 12,5% ja Narvas 8,4%. Nii Tallinnas kui ka Narvas oli enamiku perekondade sissetuleku põhiallikaks mehe palk. Mitte kõik perekonnaliikmed ei leidnud kroonilise tööpuuduse tõttu teenistust. Keskmiselt käis alaliselt tööl 33 protsenti Tallinna ja 31,4 protsenti Narva töölisperekonna liikmetest. Nende osatähtsus oleks olnud veelgi väiksem, kui kodanlik statistika oleks arvestanud tööpuudust või «tüüpilise» perekonna puhul oleks eristanud üheliikmelisi (seal käidi tööl 100-protsendiliselt) ja kaheliikmelisi töölisperekondi, kus keskmine rakendatus võrdus 52,4 protsendiga. Neljast inimesest koosnevates perekondades käis toitlusandmetel tööl Tallinnas 31,3 ja Narvas 27,2 protsenti perekonnaliikmetest.

Tööpuuduse ulatuse mõju töölisklassi elutasemele kodanlik töölisbühžett ei peegeldanud. Kodanlikule statistikale on üldse omane viletsuse ja vaesuse varjamine statistiliste arvude taha. Seda taotlevad ka reformism ja revisionism. Järelikult oli 1925. aasta töölisbühžett valikuuurimus, mis ilustas proletariaadi tegelikku olukorda kodanlikus Eestis. Kuid vaatamata sellele võimaldab bühžeti kriitiline analüüs marksistlik-leninliku metodoloogia alusel teatud määral selgitada proletariaadi materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamise ulatust, proletariaadi elatustaseme iseloomulikke külgi kodanliku diktatuuri perioodil Eestis.

Kõigepealt tuleb proletariaadi olukorda hinnata tulude ja

¹ Eesti töölisbühžet (1925. a.), Tallinn, lk. 7.

² Idem, lk. 11.

* Kodanlik bühžetiuurimus nimetas mehe ülalpidamisel olevaid perekondi «meespeaga perekondadeks» ja naise ülalpidamisel olevaid perekondi «naispeaga perekondadeks».

kulude vahekorra ning tulude koostise alusel. Seda selgitab järgmine tabel.

Tabelist ilmneb, et töölisperekonna aastatulud sõltusid kuu-
tuludest, põhiliselt aga iga perekonnaliikme aastasest teenistu-
sest. Tallinna 176 töölisperekonna keskmine tulu aastas võrdus
108 122 margaga (100 marka = 1 kroon) ja Narva 11 töölispere-
konna aastatulu 87 203 margaga. Tüüpilise neljaliikmelise Tal-
linna perekonna tulu kõikus 8000—10 000 marga vahel kuus ja
ulatus 102 835 margani aastas. Narvas oli kolmeliikmelise pere-
konna aastatulu keskmiselt 87 203 marka. Kui Narva puhul arves-
tada madalamat korteriüüri ja alandatud hinnaga kütuse kätte-
saadavust, ka siis ei ületa siinsete töölisperekondade kulud
bühžetiuurimuses toodud keskmist. Tuleb silmas pidada ka uuri-
tavate üldisest kõrgemat palka, sest töölisbühžetis ei arvestatud
vaesemaid perekondi. Mõõda mindi ka tööpuuduse mõjust töölis-
klassi majanduslikule olukorrale. Sellepärast tuleks keskmiseks
ning tüüpiliseks tuluks lugeda Tallinnas 6000—8000 marka ja
Narvas umbes 5000 marka kuus (60 000 marka aastas).³ Kõigele
lisaks tuleb silmas pidada ka vastavate perekondade kulused,
tulude ja kulude vahekorda. Viimaste vahekorra võrdlemisest
selgub, et Tallinnas ületavad kulud tulusid 26 korral 30-st (siin
on arvestatud eraldi kõiki tulusid ja kulused). Narvas ületavad
kulud tulusid 100-protsendiliselt, eriti madalapaigalistel. Mida
see näitab?

Kõigepealt peegeldab kulude ülekaal tuludest töölisperekon-
dade bühžeti defitsiiti. Ühtlasi näitab ta tulude piiratud, prole-
tariaadi madalat elatustaset. Kuid küsimus nõuab lahendust ka
teisest aspektist — kuidas üldse võivad kulud olla suuremad kui
tulud? * Arvutamise veaks seda lugeda ei saa. Ajutine põhjus
peitub tarbimiskrediidi kasutamises. Viimane kujutas endast töö-
lisperekonna üht kululiiki. Tarbimiskrediidi kasutamist kodanlikus
ühiskonnas tingis perekondade tulude piiratus. Sellele vihjatakse
ka kodanlikus töölisbühžetis: märgitakse, et töölisperekondades
on laialt levinud toiduainete ja muude tarbeesemete ostmine
kauplusest võlgu.⁴ Näiteks Tallinnas oli kaheliikmelistel pere-
kondadel «võlgu võetud» keskmiselt 3905 marga eest, defitsiit
aga võrdus 4070 margaga. Kolmeliikmeliste perekondade võlg
kündis 4166 margani, defitsiit 7573 margani.⁵ Tarbimiskrediidi
kasutamine süvendas töölisbühžeti defitsiiti. Need juhtumid sage-

³ 1925. aastal oli suurtööstuse töölise keskmine palk 700 krooni aastas
(70 000 mk.). Keskmine kuupalk võrduks (70 000 : 12) 5833 margaga. Kui arves-
tada, et «perekonnapea» palk võrdub keskmiselt 77,5 protsendiga tuludest,
peaksid tulud moodustama (5833+1312) 7145 marka kuus.

* Pikema perioodi kestel on tulud ja kulud üldjoontes võrdsed. Nende
ajutine lahkumine võib olla tingitud sellest, et kulud koos võlasummaga üle-
tavad perekonna sissetuleku.

⁴ Eesti töölisbühžet (1925. a.), Tallinn, lk. 20—21.

⁵ Idem, lk. 68—71.

Töölisperekondade tulud ja kulud ühe perekonna kohta 1925. a. ⁶

Büdjeterühmad (kuutulu alusel)	Pere- kondade arv	Perekonna kohta keskmise tulude üldsumma aas- tas markades	Perekonna kohta keskmise kulude üldsumma aas- tas markades
Tallinnas			
1 perekonnaliige			
kuni 6000 mk.	3	36 271	40 316
2 perekonnaliiget	20	87 388	91 458
kuni 6000 mk.	6	54 176	57 608
6000—8000 mk.	7	84 768	84 149
8000—10 000 mk.	3	115 462	109 048
10 000—12 000 mk.	3	111 534	130 427
12 000 mk. ja rohkem	1	148 346	175 914
3 perekonnaliiget	38	100 187	105 543
kuni 6000 mk.	4	58 124	62 392
6000—8000 mk.	14	81 592	86 145
8000—10 000 mk.	10	102 503	105 668
10 000—12 000 mk.	4	129 172	132 199
12 000 mk. ja rohkem	6	148 422	161 595
4 perekonnaliiget	53	112 177	119 750
kuni 6000 mk.	2	72 346	59 358
6000—8000 mk.	9	81 322	86 492
8000—10 000 mk.	18	102 835	107 250
10 000—12 000 mk.	15	122 725	131 130
12 000 mk. ja rohkem	9	152 978	172 462
5 ja rohkem perekonnaliiget	62	119 687	126 270
6000—8000 mk.	11	86 394	87 110
8000—10 000 mk.	21	103 803	110 138
10 000—12 000 mk.	16	120 139	128 438
12 000 mk. ja rohkem	14	169 159	178 758
Keskmise	176	108 122	114 410
kuni 6000 mk.	15	54 070	55 659
6000—8000 mk.	41	83 364	86 139
8000—10 000 mk.	52	103 890	108 216
10 000—12 000 mk.	38	121 431	130 056
12 000 mk. ja rohkem	30	159 466	173 342
Narvas			
3 perekonnaliiget	2	104 965	112 925
4 perekonnaliiget	5	68 810	68 222
5 ja rohkem perekonnaliiget	4	101 313	105 129
Keskmise	11	87 203	89 770

nesid sissetulekute vähenemisega ja töölisperekondade suurene-
misega. Nii näiteks võrdus Tallinnas kaheliikmelise perekonna
defitsiit 4070 margaga aastas, mis moodustab 4,6 protsenti tulu-

⁶ Tabel koostatud järgmistel andmetel: Eesti arvudes 1920—1935, Tallinn
1937, lk. 263; Eesti töölisbüdjhet (1925. a.), Tallinn, lk. 68, 69, 72, 73.

Tulude ja sissetuleku koostis protsentides

Üle- (+) või puu- dujäägi (-) protsent tuludest	Pere- konnapea põhi- teenistus	Pere- konna- pea juhuslik teenis- tus	Naiste osa	Laste osa	Sisse- tulek taga- varast	Sisse- tulek enese- kitsen- damise arvel	Tulu abi- andjailt	Muud
-11,1	86,6	9,1	—	—	—	4,3	—	—
-4,7	77,0	5,1	3,0	4,6	0,1	5,7	3,6	0,9
-6,3	67,7	6,5	8,0	3,7	—	5,1	7,9	1,1
+0,7	69,3	8,3	—	11,4	0,2	3,5	5,1	2,2
+5,6	79,9	5,0	—	—	—	12,8	2,3	—
-17,0	86,6	1,0	7,9	—	—	5,4	—	—
-14,6	100,0	—	—	—	—	—	—	—
-5,3	74,3	4,4	7,1	3,4	2,8	6,0	1,2	0,8
-7,3	75,6	7,5	—	—	2,6	9,9	—	4,4
-5,6	82,3	6,7	1,4	1,3	—	6,1	1,1	1,1
-3,1	75,1	3,6	3,3	8,2	2,9	3,6	3,3	—
-2,3	71,4	2,0	20,1	—	0,4	5,0	—	1,1
-8,9	64,5	3,0	13,0	3,4	7,9	8,2	—	0,02
-6,8	79,4	1,9	8,0	3,0	1,4	5,6	0,2	0,5
+17,9	96,5	—	—	—	—	—	3,5	—
-6,3	89,8	2,9	1,5	—	0,05	4,8	—	0,9
-4,3	76,1	2,8	11,8	1,7	1,0	6,3	0,1	0,2
-6,8	79,7	2,3	8,8	—	3,3	4,7	—	1,2
-12,7	75,9	—	6,2	10,8	0,2	6,7	0,2	—
-5,5	68,5	4,1	5,2	12,6	0,3	5,7	1,8	1,8
-0,8	69,7	7,0	7,2	4,0	—	5,4	4,0	2,7
-6,1	85,6	2,3	1,8	2,0	—	2,8	3,4	2,1
-6,9	61,2	6,2	9,8	14,4	0,4	6,6	0,1	1,3
-5,7	58,2	2,9	3,6	24,3	0,8	7,9	0,8	1,5
-5,8	73,9	3,6	6,2	6,9	1,2	5,7	1,3	1,1
-2,9	77,6	6,0	3,2	1,5	0,7	5,5	3,8	1,7
-2,3	78,2	6,3	2,8	3,5	0,03	5,2	2,3	1,7
-4,2	80,0	2,9	5,4	2,9	0,9	4,8	2,2	0,9
-7,1	71,6	3,7	10,4	6,0	1,5	5,6	0,04	1,2
-8,7	65,8	2,0	6,0	15,7	1,9	7,4	0,5	0,7
-7,6	55,7	4,9	—	37,7	—	1,7	—	—
+0,9	86,5	1,0	—	1,4	2,0	5,6	3,5	—
-3,8	66,4	—	6,5	17,3	1,3	8,5	—	—
-2,9	71,2	1,4	2,8	16,1	1,3	5,9	1,3	—

dest, viieliikmelisel perekonnal aga 6583 margaga, mis teeb 5,5 protsenti tuludest. Seega oli puudujääk peaaegu võrdne keskmise kuupalgaga. Näites toodud kulude summa kasvas kaheliikmelise perekonna suurenedes kolme liikme võrra 34700 marka ehk 37

protsenti; kui perekonna liikmete arv suurenes kahe ja poole kordseks, kasvas büdžeti defitsiit 2513 marga võrra ehk 61 protsenti. Kodanlikus Eestis oli töölisperekonna büdžeti defitsiit majanduslik paratamatus.

Proletariaadi tulude käsitlemisel tuleb selgitada ka nende koostist. Analüüs näitab, et Tallinna ja Narva töölisperekondade tulud koosnesid peamiselt «perekonnapea» põhi- ja juhuslikust teenistusest. Vaatluse alla võetud Tallinna 176 perekonna tuludest moodustas «perekonnapea» sissetulek 77,5 protsenti, Narvas 72,6 protsenti. Meestööliste juhuslik teenistus seisnes tavaliselt kodus tellimuse alusel töötamises. See fakt ja perekonnaeelarve defitsiit kõnelevad palgatöö saamise võimaluste piiratudusest ja palkade väiksusest. 1937. aastal oli reaalpalk 13 protsenti madalam kui 1913. aastal.⁷

Teiste perekonnaliikmete palgatööle kuulus tulude üldsummas tagasihoidlik osa. Näiteks Tallinna perekondade tuludest moodustas naiste palk keskmiselt 6,2 protsenti ja noorte palk 6,9 protsenti, Narvas vastavalt 2,8 ja 16,1 protsenti. Palgatöö leidmise võimaluste avardamisega kasvas naiste ja noorte osatähtsus perekonna teenistuses. Real juhtudel ulatus naiste palk kuni 20 protsendini ja noorte oma kuni 24,7 protsendini tuludest. Naistöölisel elatusid peamiselt majateenistusest ja pesupesemisest.

Nagu eespool öeldust selgub, oli naiste ja noorte siirdumine tööturule majanduslikult paratamatu. Kas ja kuivõrd aga õnnestus neil parandada töölisperekonna olukorda, see sõltus paljus töö kestusest ja palga tasemest. Üldiselt kasvas tulu perekonna suurenedes üsna vähe. Niisiis liikmete arvu rohkenemisega töölisperekonna olukord halvenes. Nii näiteks tuli Tallinnas kahe-liikmelises perekonnas tulu ühe liikme kohta 3641 marka kuus, viieliikmelises perekonnas aga 1851 marka kuus. Samasugune seaduspärasus valitses ka Narvas. Selle tõttu kasvas perekonna suurenedes ka sissetulek, kuid see saavutati nt. enesekitsendamisega. Näiteks Narvas moodustasid seda liiki «tulud» kolmeliikmelises töölisperekonnas 1,7 protsenti tuludest, neljaliikmelises töölisperekonnas 5,6 protsenti, viieliikmelises ja suuremas töölisperekonnas 8,5 protsenti. Ka Tallinnas kasvas nende tulude osatähtsus perekonna suurenemise puhul. Enesekitsendamisega saadi sissetulekut allüürnikelt üüri võtmisest (ühtaegu tähendas see korteriolude halvenemist), rõivastuse ja majatarvete müümisest ning pantimisest. Seda liiki sissetulekud viitasid proletariaadi olukorra halvenemisele ja kaudselt selle ekspluateeritava klassi absoluutsele vaesumisele.

Tuludes etendas tähtsusetut osa (1,4 protsenti) summa abi-

⁷ K. Kask, Tööstustööliste majanduslikust olukorrast kodanlikus Eestis, Tallinn 1957, lk. 34.

andjailt, kas sugulastelt (ühe töölisperekonna toetus teisele ei parandanud töölisklassi olukorda) või hoolekandelt.

Nimetamisväärsed ei olnud ka «mustadeks päevadeks» kogutud tagavarad. Seda laadi tulu koosnes protsendist, tagasisaadud laenust, eelmise aasta ülejäägist ja hoiumaddest. Ka «tulu» hoiumaddest saadi ainult üksikutel juhtudel ja see ei ulatunud ühe protsendinigi. Kodanlikus büdžetis märgitakse küll, et Narvas moodustasid nn. tulud hoiumaddest keskmiselt 0,5 protsenti tuludest.⁸ Tegelikult said aga ainult neli viieliikmelist ja suuremat perekonda hoiustelt 1,3 protsenti sissetulekut. Ülejäänud perekondade nimetatud tulu võrdus nulliga. Töölisperekondade tulude vähesus tõendas, et kapitali akumulatsiooni üldise seaduse toimeil halvenes kodanlikus Eestis proletariaadi olukord nii absoluutselt kui ka relatiivselt.

Töölisperekonna majaanusliku olukorra hindamisel tuleb kõrvuti tuludega käsitleda ka kulusid. Ülevaate nendest annab tabel 2.

Tabelist selgub, et valdava osa töölisperekonna väljaminekutest moodustasid toitluskulud, Tallinnas keskmiselt 58,5 protsenti ja Narvas 62,1 protsenti. Kui lugeda tüüpiliseks neljaliikmelist töölisperekonda kuutuluga Tallinnas 6000—8000 mk. ja Narvas ligi 5000 mk. (II rühm), siis läks toitlusele vastavalt 63,7 ja 68,2 protsenti kuludest. Et toitluskulud aasta kohta leiti büdžetis puhtaritmeiliselt (ühe kuu tarbimine ja kulud korrutati 12-ga), siis võib neis eeldada nihkeid isegi ühe aasta jooksul. Lisaks ei arvestatud tööpuudust ega hindade üldist tõusu. Vastasel korral kajastaks büdžett individuaalse tarbimise vähenemist. Andmete tinglikkusest hoolimata selgub toitluse üsna suur osatähtsus üldkuludes. Mida rohkem raha läheb aga toidu peale, seda väiksemad on teised väljaminekud. Toitluskulude suur osatähtsus ning nende rohkenemine tähendab niigi madala elatusaseme edasist langust. Sissetulekute suurenemine või vähenemine muudab toitluskulude osatähtsust, toob kaasa nii kvantitatiivseid kui ka kvalitatiivseid muutusi tarbimisstruktuuris. Nii langes 6000—8000 margalisest kuutulust toitluskuludele keskmiselt 63,7 protsenti, 10 000—12 000 margalisest kuutulust 51,7 protsenti. Selles arvutuses eeldatakse perekonnaliikmete hulga muutumatust. Vastasel korral kujuneks pilt teistsuguseks. Näiteks 6000—8000 margani küündivate kuutulude rühmas läheb kaheliikmelisel perekonnal toidu peale 56,4 protsenti väljaminekutest, kuna neljaliikmelisel perekonnal 66,7 protsenti. Kaheliikmelises perekonnas, kus kuutulud moodustasid 10 000—12 000 marka, ulatusid toidu peale minevad kulud 53,6 protsendini, kuna niisama suure sissetulekuga neljaliikmelises perekonnas 55,7 protsendini.⁹ Seega sõltub

⁸ Eesti töölisbüdžet (1925. a.), Tallinn, lk. 72, 73.

⁹ Idem, lk. 31.

Töölisperekondade kulud (protsentides)¹⁰

Büdzeti rühmad	Toitlus	Riietus	Korter, küte, valgustus
Tallinnas			
1 perekonnaliige			
kuni 6000 mk.	56,0	22,0	9,9
2 perekonnaliiget	53,6	15,8	15,7
kuni 6000 mk.	63,0	13,2	15,9
6000—8000 mk.	56,4	16,2	14,1
8000—10 000 mk.	47,3	14,8	23,2
10 000—12 000 mk.	53,6	15,5	15,8
12 000 mk. ja rohkem	37,7	22,7	7,2
3 perekonnaliiget	54,1	18,0	14,5
kuni 6000 mk.	62,9	10,6	19,3
6000—8000 mk.	58,9	14,1	16,7
8000—10 000 mk.	57,0	18,7	12,0
10 000—12 000 mk.	48,2	23,1	12,9
12 000 mk. ja rohkem	46,2	21,1	14,3
4 perekonnaliiget	58,3	15,9	13,2
kuni 6000 mk.	73,0	5,2	16,7
6000—8000 mk.	66,7	7,9	15,0
8000—10 000 mk.	61,9	11,1	13,7
10 000—12 000 mk.	55,7	17,9	14,6
12 000 mk. ja rohkem	51,5	24,4	9,6
5 ja rohkem perekonnaliiget	62,1	14,3	12,3
kuni 6000 mk.	—	—	—
6000—8000 mk.	71,8	7,8	13,9
8000—10 000 mk.	65,2	12,0	13,7
10 000—12 000 mk.	62,8	16,1	12,2
12 000 mk. ja rohkem	55,0	17,4	10,5
Keskmine	58,5	15,7	13,3
kuni 6000 mk.	63,4	12,6	16,1
6000—8000 mk.	63,7	11,4	15,1
8000—10 000 mk.	61,5	13,1	14,0
10 000—12 000 mk.	57,7	17,5	13,5
12 000 mk. ja rohkem	51,7	20,3	10,8
Narvas			
3 perekonnaliiget	57,2	25,0	5,7
4 perekonnaliiget	68,5	8,4	13,5
5 ja rohkem perekonnaliiget	59,6	18,8	5,4
Keskmine	62,1	16,6	8,3

toitluskulude osatähtsus üldkuludes nii tulu suuruselt kui ka perekonnaliikmete arvust, nad on pöördproportsionaalsed tuludega ja otseproportsionaalsed perekonna suurusega. Tuleb aga rõhutada, et tulude kasv vähendab toitluskulude osatähtsust üldkuludes ka siis, kui perekond suureneb.

¹⁰ Tabeli koostamisel olid aluseks: Eesti töölisbüdzhet (1925. a.), Tallinn lk. 73; Eesti arvudes 1920—1935, Tallinn 1937, lk. 623.

Tabel 2

Korteri sisustus	Puhastus	Ravimine ja tervis-hoid	Reisid, liiklus	Haridus	«Lõbus-tus»	Otsesed maksud	Muud
1,8	2,7	1,4	1,2	0,5	0,8	2,3	1,4
2,8	2,5	0,2	0,9	1,3	2,4	1,9	2,9
0,1	2,2	0,4	0,3	0,9	—	1,7	2,3
1,4	2,7	0,1	0,4	1,1	3,6	1,1	2,9
1,1	2,4	0,03	2,7	1,3	4,5	2,3	0,4
6,5	2,6	0,1	0,7	0,9	1,8	2,1	0,4
7,3	2,5	—	0,9	3,4	0,9	3,8	13,6
1,8	2,7	0,3	1,2	2,1	2,4	0,8	2,1
0,7	2,3	—	1,1	1,0	2,0	0,1	—
0,8	2,6	0,1	0,7	2,9	1,1	0,3	1,8
1,4	3,0	0,6	1,1	2,1	2,4	0,4	1,3
2,3	2,6	0,5	2,3	1,1	3,3	1,5	2,2
3,4	2,8	0,2	1,2	1,8	3,7	1,5	3,8
1,0	2,8	0,3	0,6	3,0	3,1	0,8	1,0
0,3	2,8	—	—	1,6	0,1	0,3	—
0,2	2,6	—	0,6	2,1	3,4	0,2	1,3
0,7	2,9	0,4	0,6	4,4	2,6	0,6	1,1
0,8	3,0	0,3	0,6	2,3	3,5	0,5	0,8
2,1	2,6	0,3	0,6	2,9	3,4	1,6	1,0
0,6	2,7	0,2	0,6	3,0	2,7	0,7	0,8
—	—	—	—	—	—	—	—
0,04	2,5	0,1	0,3	1,6	1,5	0,2	0,3
0,5	2,5	0,1	0,5	2,9	1,9	0,2	0,5
0,4	2,5	0,1	0,2	2,9	1,9	0,7	0,2
1,2	3,2	0,3	1,0	3,8	4,7	1,2	1,7
1,2	2,7	0,3	0,7	2,7	2,8	0,8	1,3
0,6	2,4	0,4	0,6	1,0	0,7	1,1	1,1
0,5	2,5	0,1	0,5	2,1	2,2	0,4	1,5
0,8	2,7	0,3	0,8	3,2	2,3	0,5	0,8
1,2	2,7	0,2	0,7	2,4	2,6	0,8	0,7
2,2	2,9	0,3	0,9	3,1	4,0	1,5	2,3
—	—	—	—	—	—	—	—
1,6	1,8	—	—	0,5	7,7	0,4	0,1
0,3	2,5	—	0,2	3,7	1,5	0,2	1,2
2,0	2,9	—	0,3	1,7	5,3	2,1	1,9
1,3	2,5	—	0,2	2,1	4,5	1,1	1,3

Tulude hulga muutumine avaldab mõju samuti tarbimise kvalitatiivsele küljele. Sissetulekute suurenemisel kasvab kallihinnalisemate produktide ja väheneb odavamate tarbimine, ja vastupidi. Kodanlikule Eestile iseloomulikult peegeldus tulude kahane-mine loomse toidu asendamises taimsega.

Kodanlikus Eestis 1925. aastal teostatud büdžetiuurimuses arvestati toitluse kvalitatiivse külje selgitamisel perekonnaliikmed

soo ja vanuse alusel ümber täistarvitajaiks (Vologda büdžeti-uurimuse¹¹ järgi):

1) mees vanusega 18—60 aastat	1,0	täistarvitajat
2) naine vanusega 17—55 aastat	0,8	täistarvitajat
3) mees vanusega üle 60 aasta ja nooruk (14—17 aastat)	0,8	täistarvitajat
4) naine vanusega üle 55 aasta ja tüdruk (14—16 aastat)	0,6	täistarvitajat
5) mõlemast soost lapsed		
a) 7—13 aastani	0,55	täistarvitajat
b) 1—6 aastani	0,3	täistarvitajat
c) alla 1 aasta	0,1	täistarvitajat

Niisuguse määrangu puudusteks on üldistatus ja umbkaudsus, sest ei arvestata töö erinevustega seotud tööpinget. Eeltoodud arvestuse järgi oli Narva töölisperekondades keskmiselt 2,77 täistarvitajat ja Tallinnas 2,91. Selguse mõttes võiks lisada, et Tallinnas ja Narvas võrdus keskmiselt neljaliikmeline töölisperekond vastavalt 2,87 ja 2,85 täistarvitajaga.

Toitluse kvantitatiivset ja kvalitatiivset külge iseloomustab tabel 3.

Tabel näitab, et nii Tallinna kui ka Narva töölisperekondade toidusedelis oli taimetoidu osatähtsus suur. Rahalises väljenduses kõikus see 53—61 protsendi ja kalorilise järgi 74—81 protsendi ümber. Kui aluseks võtta kaal, siis selgub, et taimetoit moodustas Tallinnas 69 protsenti ja Narvas 74 protsenti toidust. Millest on see tingitud? Taimetoit koosneb odavamatest toiduainetest (leib, sai, jahu, kartul, puuvili, taimevõi), loomne toit aga haarab hinnalt kallimaid ja suurema kalorisisaldusega aineid (piim ja piimasaadused, või ja rasv, liha ja lihasaadused). Töölisbüdžetist näeme, et hädavajalikeks on kujunenud taimetoidud (Narvas rohkem kui Tallinnas), nendeta ei oleks töölisperekonna eksisteerimine mõeldav. Ülejäänud toiduained on vähem hädavajalikud ning nende ostmisel tuleb arvestada teisi väljaminekuid. Kaupade sellise jaotuse tingib nende erinev kallidus. Näiteks Tallinnas maksis 1000 brutokalorit aedvilja 10 mk. ühe perekonna kohta, liha ja lihasaadused 36,2 mk. Seega loomse toidu kalor oli kallim kui taimse toidu kalor.

Niisiis avaldavad toiduainete tarbimise struktuurile mõju ka hinnad. Madalapalgalisele on leib hädavajalik ja vorst vähem hädavajalik toiduaine. Jõukamate rühmas aga kujuneb ka vorst hädavajalikuks toiduaineks. Järelikult hädavajalike tarbeesemete struktuuri antud tulude baasil määravad peale tarbeesemete hindade ka väljakujunenud põhijooned tarbimises. Selles mõttes on

¹¹ Чаянов и Студенский, История бюджетных исследований, Москва 1922 (algallikas on kasutatud 1925. aasta töölisbüdžeti-uurimuses).

Töölisperekondades ühe täistarvitaja kohta päevas tarvitatud toiduainete hulk ja vahekord (1925. a.)¹²

Toiduained	Toiduainete hulk grammides		Rahalises väärtuses protsentides		Protsentides kalorite alusel	
	Tallinna keskmine	Narva keskmine	Tallinna keskmine	Narva keskmine	Tallinna keskmine	Narva keskmine
A. Taimetoit . . .	1651,6	1707,1	53,55	61,04	74,99	81,36
1. Tera- ja kaunvili	699,7	757,5	30,75	33,07	45,06	50,54
a) rukkileib (jäme)	448,2	578,2	12,48	18,19	26,48	35,77
b) teised jahusaadused	166,7	82,3	11,41	6,04	10,89	5,55
c) tangud ja jahu	63,3	70,7	5,02	6,08	5,79	6,76
d) muud teraviljasaadused	14,7	20,8	1,36	2,34	1,34	1,98
e) kaunviljasaadused	6,5	5,5	0,48	0,42	0,56	0,48
2. Keedu- ja aedviljad	775,7	832,3	10,10	12,98	16,19	17,52
a) kartulid	611,8	619,4	6,79	6,61	14,80	15,69
b) muud keedu- ja aedviljad	163,9	212,9	3,31	6,37	1,39	1,83
3. Puuvili ja marjad	73,4	17,2	2,30	0,81	2,31	0,65
4. Teised taimsed toiduained	102,8	100,1	10,40	14,18	11,43	12,65
a) taimevõi	8,4	18,7	1,91	5,21	1,76	4,11
b) suhkur	85,3	68,1	6,17	6,15	8,91	7,30
c) muud	9,1	13,3	2,32	2,82	0,76	1,24
B. Loomne toit	728,3	567,6	45,64	38,33	24,91	18,61
1. Piim, piimasaadused ja munad	466,6	357,5	11,50	9,14	8,06	6,05
a) piim ja koor	464,7	354,7	10,06	8,40	7,96	5,95
b) muud piimasaadused	0,7	1,2	0,13	0,08	0,05	0,03
c) munad	1,2	1,6	0,41	0,66	0,05	0,07
2. Või ja rasv	20,9	7,9	8,26	4,00	4,35	1,70
a) või	15,5	6,5	6,66	3,51	3,09	1,36
b) rasv	5,4	1,4	1,60	0,49	1,26	0,34
3. Liha ja lihasaadused	128,5	85,8	18,71	16,02	8,26	6,00
a) Loomaliha	27,4	35,6	3,68	5,65	1,10	1,50
b) sealihha	38,5	28,2	8,43	7,68	3,07	3,01
c) lambaliha	25,3	6,0	3,32	0,96	2,03	0,53
d) muu liha	16,8	9,5	1,06	0,79	0,96	0,53
e) muud lihasaadused	20,5	6,5	2,22	0,74	1,10	0,43
4. Kala	112,3	116,4	7,17	9,17	4,24	4,86
a) heeringas	29,3	39,1	2,59	4,31	1,79	2,51
b) silgud	40,1	55,9	2,01	2,57	1,15	1,54
c) muu kala	42,9	21,4	2,57	2,29	1,30	0,81
C. Joogid, maius- ja maitseained	2,0	0,3	0,81	0,63	0,10	0,03

¹² Tabel koostatud andmetel: Eesti töölisbühžhet (1925. a.), Tallinn, lk. 37.

ka näiteks tubakas hädavajalik tarbeese. Taimse toidu ülekaal väljendab tarbimise madalat taset. Ulatuslikult söödi leiba. Rukki-leiva osatähtsus võrdus 26,5 protsendiga toidust, kuna piim ja piimasaadused moodustasid 8,01 protsenti. Loomsed saadused moodustasid Tallinnas rahalises väljenduses 45,5 ja kaloriliselt 24,9 protsenti toidust. Töölised tarbisid odavamaid toiduaineid ja seejuures ülekaalukalt taimset toitu. Selle koostises olid esmajärguliselt tähtsad leib ja kartulid. Neid tarbiti Tallinnas 1651,6 grammist (taimetoidu üldkogus) üle 1000 grammi, s. o. ligikaudu kaks kolmandikku taimsest toidust. Ka taimevõi osatähtsus on suur (Tallinnas 37 protsenti võist). Narvas tarbiti taimevõid rohkem kui Tallinnas ja ka rohkem kui koorevõid. Tähendab, Narva töölisperekondade majanduslik olukord oli halvem. Mis puutub loomsesse toidusse, siis peale liha ja lihasaaduste söödi üsna ulatuslikult kala. Tallinna töölisperekondades tarbiti liha ja lihasaadusi mõnikümmend grammi rohkem kui kala, kuna Narvas kasutati kala toiduks rohkem kui liha. Põhiliselt söödi silku ja heeringat (viimane moodustas ligikaudu 61—81 protsenti kala-toidust).

Majanduslik olukord sundis töölisi asendama kallist liha ja võid, samuti ka rasva ja piima kalaga, tarbima ulatuslikult leiba ja kartulit. Leib ja kartul moodustasid Tallinnas 41,3 protsenti toiduainete üldhulgast. Kui lähtuda kalorilisusest, siis andis leib Tallinnas rohkem kui 45 protsenti, Narvas umbes 50 protsenti, juurvili ümmarguselt 16—17 protsenti kaloritest. Toiduainete tarbimise sõltuvust palga ja perekonna suuruselt kinnitab järgmine tabel.

Tabel 4

Toiduainete tarbimine päevas erineva kuukuluga Tallinna töölisperekondades¹³

Töölisperekonna kuukulu rühm markades	Rukki-leib	Odra-tangud	Kartul	Või	Looma-liha	Vorst	Suhkur
	grammides						
Kuni 6000	427	33	663	13	17	4	60
6000—8000	524	24	696	9	17	2	81
8000—10 000	441	21	579	14	25	3	78
10 000—12 000	398	20	576	20	33	5	91
12 000 ja enam	436	16	596	21	37	6	95
Töölisperekond kuukuluga 6000—8000:							
2 perekonnaliiget	354	23	896	15	31	7	99
3 perekonnaliiget	481	27	721	11	17	4	83
4 perekonnaliiget	564	29	753	7	21	0,7	81

¹³ Eesti töölisbühžet (1925. a.), Tallinn, lk. 78—81.

Tabeli andmed näitavad:

1) odavamaid toiduaineid (leib, odratangud, kartulid) tarbitakse napima sissetulekuga perekondades rohkem kui suurt sissetulekut saavates perekondades;

2) kallimate toiduainete (või, vorst, suhkur) tarbimine kasvab vastavalt perekondade tulude rohkenemisele;

3) toiduainete tarbimine sõltub niihästi perekonna sissetulekute suurusest kui ka liikmete arvust;

4) perekonna kasvades (tulu jääb samaks) suureneb odavamate ja väheneb kallimate toiduainete tarbimine;

5) odavamate ja lihtsamate toiduainete tarbimise kasv viitab tarbimistaseme alanemisele.

Tarbimise mõttes on mõned toiduained (näiteks leib ja kartul) «painduvamad» kui teised (näiteks vorst). Väikese sissetulekuga perekonnale on leib ja kartul niisama vajalikud toiduained nagu jõukatele. Leiva ja kartuli napimas koguses tarbimine suurema sissetulekuga perekondades pole eriti mainimisväärne. Seevastu näiteks vorst kujuneb nn. hädavajalikuks toiduaineks ainult vastavate sissetulekute olemasolul. Jõukamates perekondades süüakse liha, vorsti, võid jne. alati rohkem kui madalamapalgalistes.

Töölisperekondade toitlustustaset selgitavad ka toitude struktuur ja söögikordade arv. Kodanlik büdžetiuurimus¹⁴ tugineb selles lõigus andmetele 264 Tallinna ja 66 Narva perekonna kohta. Söögikorrad jaotusid nelja rühma: 1) hommikueine kuni kella 9-ni; 2) lõunaode kella 9—13; 3) lõuna kella 13—18; 4) õhtueine pärast kella 18. Liigitus kellaaja järgi oli tingitud tööliste tööpäeva iseloomust (algus, söögivaheaeg, kestus). Tavaliselt söi tööliste põhihulk kolm korda päevas, 6—7 protsenti Tallinna töölisperekondadest tegi seda ainult kaks korda. Üle nelja korra päevas söi ainult üks perekond nii Tallinnas kui ka Narvas.

Mida kujutasid endast töölisperekonna hommikueine, lõuna ja õhtusöök? Hommikuti söi enamik töolistest. Eine koosnes põhiliselt «vedeltoidust, leivast ja leivakõrvasest», nagu märgitakse büdžetiuurimuses. Paljud piirdusid kas kohvi või tee ja palja leivaga. Ligikaudu neli viiendikku töölisperekondadest tarvitas «leivakõrvast», peamiselt võid või margariini ja kala.

Lõunaode oli osal perekondadel esimene, osal teine söögikord. Tallinlased kinnitasid keskpäeval keha põhiliselt tööl, kuna narvalased kodus. Oode sarnanes hommikueinega, ainult «leivakõrvaseks» võeti enamasti kala (Tallinnas 66,4 protsenti, Narvas 60,0 protsenti).

Lõunatati harilikult kodus. Roogi oli üks kuni kaks. Ühe roaga piirdus Tallinnas 76,6 protsenti töölisperekondadest. Narvas 83,6 protsenti.

¹⁴ Eesti töölisbüdžet (1925. a.), Tallinn, lk. 51—54.

Tallinnas ja Narvas kuulus supp vastavalt 51,9 protsendi ja 78,2 protsendi töölisperekondade toidusedelisse, juurvilja (kartulid, kaalikad) kasutasid toiduks 43,5 ja 21,8 protsenti, liha ja kala 72,7 protsenti mõlema linna töölisperekondadest, putru 10,4 protsenti Tallinna ja 5,5 protsenti Narva töölisperekondadest, 20,1 protsenti Tallinna töölisperekondadest tarvitasid jooke (tee või kohv). Liha ja kalaroogetest oli Tallinnas esikohal kala, Narvas loomaliha.

Ohtuti einetas 92,1 protsenti Tallinna ja 96,7 protsenti Narva töölisperekondadest. Ohtusöögi puudumine reas töölisperekondades ei räägi nende majandusliku olukorra kasuks. Põhiliselt joodi teed või piima, söödi leiba, juurvilja ja kala. Vähesel määral kasutati võid või margariini. Osa perekondi söi ohtuti suppi või putru ning puuviljakeedist. Üldiselt oldi kodanlikus büdžetiuurimuses sunnitud konstateerima «tarvitatud toitudes võrdlemisi suurt lihtsust, mitmekesiduse puudust ja harva söömist».¹⁵

Toitumise analüüs näitab töölisperekondade madalat elatusaset. Kodanlikus Eestis toimus töäjõu taastootmine vaevalt füüsilise eksistentsi piirides. Isegi kodanlikus büdžetiuurimuses märgitakse nõrdimisega, et «võime kahtlemata lugeda uuritavate perekondade toidusisalduse napiks, osalt, võib-olla, koguni alatoitlusele siirduvaks»¹⁶.

Töölisperekondade kulude teise pealiigi moodustasid korterikulud. Üür, küte ja valgustus nõudsid Tallinnas keskmiselt 13,3 protsenti ja Narvas 8,3 protsenti, korteri sisustus aga 1,2–1,3 protsenti töölisperekondade väljaminekutest. Kokku ulatusid korterikulud Tallinnas 14,5 ja Narvas 9,6 protsendini kulude üldsummast (vt. tabel 2).

Ka korterikulud väljendavad töötavate hulkade elatusaset. Nad on kindlas seoses perekonna tuludega. Juba XIX sajandi 60-ndatel aastatel järeldas saksa statistik Schwabe laialdase materjali analüüsimise alusel: «Mida jõukam keskmiselt on perekond, seda suurema summa kulutab ta oma korteri peale, kuid seda väiksem on keskmiselt nende kulude protsent.»¹⁷ See «seadus», mille järgi väiksemate tuludega perekondades on korterikulud suhteliselt kõrgemad, suuremate tuludega perekondades aga väiksemad, kehtis ka kodanliku Eesti kohta. Kodanliku Eesti 1925. aasta büdžetiuurimuse järgi läks kuni 6000 marka teenival Tallinna perekonnal üürile, küttele ja valgustusele 16,1 protsenti ning 12000 marka ja suurema sissetulekuga perekonnal 10,8 protsenti kuludest. Kõrvalekaldumised olid tingitud sellest, et osa töölisperekondi maksis üüri seaduses ettenähtud tariifide kohaselt (madalam üür), teised kõrgete, nn. vabaturu normide järgi.

¹⁵ Eesti töölisbüdžhet (1925. a.), Tallinn, lk. 54.

¹⁶ Idem, lk. 45.

¹⁷ Berliner Städtisches Jahrbuch, IV Jahrgang, 1868.

Kapitalistlikus ühiskonnas kajastavad korteriolud proletaariaadi täiendavat ekspluateerimist. Domineerib suhteliselt kõrge üür. Korteriüüri monopolne iseloom on tingitud monopolist maale kui eraomandile ja maja-eraomandist. Kõrge korteriüür ja üüri kasv võimaldasid töötajaid täiendavalt ekspluateerida ja olid maa- ning majaomanike rikastumise üheks allikaks.

Tööline põrkab alati kokku korteri kallidusega. Korteriolusid iseloomustab ka asjaolu, et mida madalam on üür, seda suhteliselt halvemad on elamistingimused.

Kodanlikud teoreetikud, reformistid ja revisionistid seletasid korterikriisi peamiselt nn. poliitiliste sündmustega. Näiteks Tallinna korterikriisi põhjuseks peeti järgmisi asjaolusid: 1) kodanliku diktatuuri kehtestamisega läksid paljud majad valitsus-asutuste kätte; 2) Tallinna jäid elama paljud endised vene sõjaväelased; 3) Nõukogude Venest immigrerunud 100 000 optandist siirdus tunduv osa Tallinna.¹⁸ Millega aga seletada korterikriisi teistes linnades (Tartu, Pärnu jt.)? Sellele ei osanud kodanlikud teoreetikud vastata. Korterikriisi põhjustasid madal reaalpalk, kõrge ja kasvav korteriüür, agraarne ülerahvastus (töötajate valgumine linnadesse), üldse kapitalistlik akumulatsioon. Muidugi oli ka häid vabu kortereid. Viimased aga polnud peamiselt oma kalliduse tõttu tööliste kättesaadavad. Korteriolusid iseloomustades märkis K. Marx: «Iga erapooletu vaatleja näeb, et mida ulatuslikum on tootmisvahendite tsentralisatsioon, seda suurem on vastav tööliste koondumine samale pindalale ja, järelikult, mida kiirem on kapitalistlik akumulatsioon, seda viletsamad on tööliste korteriolud. ... Teiselt poolt teab igaüks, et korteri kallidus on pöördproportsionaalne korterite headusega ja et majadega spekulerejad ekspluateerivad vaesuse kaevandusi suurema kasumi ja vähemate kuludega, kui kunagi ekspluateeriti Potose kaevandusi.»¹⁹

Korteri kallidus avaldas tunduvat mõju tööliste elamistingimustele. Seda kinnitavad andmed 265 Tallinna ja 57 Narva töölistkorteri kohta.²⁰ Uurimus haarab 1187 elanikku Tallinnas ja 221 elanikku Narvas. Narvas paiknesid töölistkorterid esimesel ja teisel korrusel. Tallinna tööliste kodudest 8,7 protsenti asus keldrikorrusel ja 2,3 protsenti katusekorrusel. Esimese üldrahvaloenduse andmetest selgub, et Tallinna kortereist paiknes keldrija poolkeldrikorrusel 6,6 protsenti ja pööningukorrusel 5,6 protsenti, Narvas vastavalt 1,0 protsenti ja 5,3 protsenti korterite üldarvust.²¹ Tallinna keldrikortereis elasid harilikult 4- kuni 5-liikmelised perekonnad, kelle keskmine kulu kuus kõikus 6000—10 000 margani. Majade väiksuse tõttu asusid töölistkorterid osalt ka

¹⁸ Eesti töölisbühžhet (1925. a.), Tallinn, lk. 55, 56.

¹⁹ K. M a r x, Kapital, I kd., Tallinn 1953, lk. 571.

²⁰ Eesti töölisbühžhet (1925. a.), Tallinn, lk. 56—64.

²¹ 1922. aasta üldrahvaloenduse andmed, vihuü IV ja VI, Tallinn 1924.

esimesel (35—40 protsenti üldarvust) ja teisel korrusel. Tartus oli keldri- ja poolkeldrikortereid 382. Nad moodustasid 2,3 protsenti üldarvust (Tartus oli 1927. aastal 16 526 korterit). Pööringukorrusel asus 177 korterit ehk ligikaudu 1 protsent.²² Harielikult olid keldrikorruused külmad ja niisked, katusekorrustel aga valitses talvel külmus ja suvel kuumus. Seega sundis korterite kallidus ning selle tõus töölis perekondi madala reaalpalka ja tööpuuduse tõttu taluma ebatervislikke elamistingimusi. Seevastu kodanlased, kõrgepalgalised riigiametnikud jt. jõukad kihid elasid avarates ning tervislikes korterites. Nii peegeldus ka korterioludes tööliste ja kapitalistide pöördproportsionaalne seisund.

86 protsenti Tallinna ja 83,9 protsenti Narva tööliste kodudest koosnesid ühest toast. Iga saja korteri kohta tuli ainult 10—15 kahetoalist korterit. Väga vähe oli kolmetoalisi ja suuremaid kortereid Tallinnas (iga saja kohta ainult kaks). Tartus moodustasid ühetoalised korterid 47,4 protsenti üldhulgast. Tubade arvult suuremates korterites elasid kaupmehed, töösturid, majaperemehed, osalt ametnikud. Väiksematega pidid leppima tööliised, käsitöölised, õpilased ja töövõimetud. Paljudel oli ainult kööktuba ja nimelt töölistel 65,4 protsenti ning töövõimetutel 62,1 protsenti korterite üldarvust.²³ Kodanlaste kodud olid linna igas rajoonis parimad ja tunduvalt suuremad kui töölikorterid. Isegi kodanlikus korteriuurimuses oldi sunnitud tunnistama, et «...mida halvemad on rajooni korteriolud, seda suurema protsendi elanikest rajoonis moodustavad tööliised»²⁴.

Märkida tuleks ka seda, et töölikorterite pindala ei muutunud proportsionaalselt perekonna suurenemisega. Näiteks Tallinna kaheliikmelistest perekondadest elas 96,2 protsenti ühetoalistes korterites; need olid koduks ka 83 protsendile viieliikmelistest ja suurematest perekondadest. Samasugune olukord valitses Narvas. Üheainsa toaga pidid seal leppima 88,2 protsenti kaheliikmelistest perekondadest ja 91,7 protsenti viieliikmelistest ja suurematest perekondadest (arvestatud pole allüürnikke). Ka kodanlik büdžetiuurimus pidi tüüpiliseks tunnistama ühetoalise korteri, suurem oli «töölisele aga vaevalt kättesaadav».²⁵ Seegi näitab korteriolude vahetut seost tööliste majandusliku olukorraga.

Kui korteriolude käsitlemisel arvestada ka allüürnikke, siis selgub, et keskmiselt tuli elanikke iga toa kohta Tallinnas 3,8 ja Narvas 3,2. Allüürnikke pidas 52 protsenti Tallinna töölis perekondade üldarvust, kuna Narvas ulatus see protsent 19,6-ni. Üürilisi võtsid majanduslikult halvemal järjel olevad töölis perekonnad rohkem kui jõukamad.²⁶ Saadav üür oli neile

²² Tartu I, Tartu 1933, lk. 276 ja 290.

²³ Idem, lk. 268, 270.

²⁴ Idem, lk. 268.

²⁵ Eesti töölisbüdžet (1925. a.), Tallinn, lk. 59.

²⁶ Idem, lk. 63.

täiendavaks elatusallikaks. Sellel eesmärgil pidasid mõned ka kostilisi. Leidus töölisi, kes oma majandusliku olukorra tõttu olid sunnitud elama kaasüürilisena. Koguteoses «Tartu» märgitakse, et paratamatuseks oli «...kehvadele ...nurgaelanikuks hakkamine»²⁷.

Keskmine perekonna korteriüür ulatus Tallinnas 674 margani kuus. Kuid tihtipeale võtsid majaomanikud liigkasu, nõudes keldrikorrusel asuva niiske ja hämara toa eest 2500 marka kuus.²⁸ Narvas olid korterid teatud määral odavamad vabrikukorterite olemasolu tõttu. Viimaste kuuüür kõikus 0,5—2,4 margani ühe isiku kohta. Vabrikukorterite alandatud üür kujutas endast osalt (vahe hariliku ja vabrikukorteri üüri vahel) naturaaltasu, mida kasutati ka majanduslikuks sunduseks ja keskmise palga alandamiseks. Pealegi olid need korterid üsna antisanitaarsed. Töölised olid üha halveneva majandusliku olukorra tõttu sunnitud otsima odavaid ja sealjuures tavaliselt halvemate elamistingimustega kortereid. Seda põhjustas sageli ka üüri tõstmine majaomanike poolt. Tööliste alalisele hirmule tööpuuduse ees lisandus hirm korterist väljatõstmise ees. Neil lasus ähvardusena kogu aeg majaomanike omavoli.

Tähelepanuväärne osa töölisperekondade kulude kontos läks rõivastele, keskmiselt 15—16 protsenti. See suurenes töölisperekonna tulude kasvades. Rõivastuskuludest ühe kolmandiku nõudis jalatsite ostmine ja parandamine. Töölisbühjetuurimus pidi märkima: «Selle raha eest on ka kõige hädavajalikuma kehakatte muretsemine meie hindade juures raske.»²⁹ Sageli tuli selleks kärpida kas toidule minevaid kulusid või otsida juhuslikku lisateenistust.

Ravikulud paistavad olevat väikese osatähtsusega selle tõttu, et bühjetuurimuses jäeti tähele panemata palgast mahaarvatavaid summasid haigekassale, mis võrdusid 2 protsendiga tööliste palgast. Selliselt leitud, vähendatud ravikulud, mis põhinesid perekonna eriarvel, ulatusid 0,3 protsendini kuludest.

Lisaks nimetatutele nõudsid oma osa haridus, «lõbustused» ja otsesed maksud. Hariduskulude alla arvati peamiselt ajalehtede ja raamatute muretsemise summad. Siia lülitati ka lastele hariduse võimaldamisega seotud minimaalsed kulutused. Lõbustuskulude rubriiki arvati väljaminekud, mis olid seotud teatris, kontserdil ja kinos käimisega ning tubaka ja tubakasaaduste, samuti alkoholi tarbimisega. Need moodustasid keskmiselt 4,5 protsenti Tallinna ja 6,6 protsenti Narva töölisperekondade kuludest.

Otseste maksude (riigi- ja omavalitsusmaksud, organisatsioon-

²⁷ Tartu I, Tartu 1933, lk. 261.

²⁸ Eesti töölisbühjet (1925. a.), Tallinn, lk. 63.

²⁹ Idem, lk. 29.

nilised maksud, kirikumaksud) osatähtsus kõikus ühe protsendi piirides.

Ülejäänud kulud olid seotud põhiliselt isikliku hügieeni, postimaksu ja reisimisega. Nende osatähtsus koos nn. muude kuludega (matuse-, pulma-, kohtu- jt. kulud) võrdus keskmiselt 4—5 protsendiga töölisperekonna kuludest.

Büdjeti uurimuse andmed tõendavad, et proletariaat suutis oma vajadustest rahuldada ainult väikese osa. Iseloomulikult kõlab kapitalismi kohta NLKP programmi antud üldistus: «Palk jääb maha tööliste ja tema perekonna ainelistest ja kultuurilistest vajadustest, mis ühiskonna arenedes kasvavad»³⁰.

Isegi kodanlikud teoreetikud olid sunnitud büdjeti uurimuses nõrdimusega rääkima tööliste «äärmiselt piiratud eluviisist»³¹.

1925. aasta kodanliku töölisbüdjeti kriitiline analüüs viib järgmistele järeldustele:

1) Töölisbüdjett oli valikuurimus, mille eesmärgiks seati tööliste olukorra ilustamine.

2) Perekonnapea palk oli tulude põhiallikas, see moodustas kolm neljandikku tuludest. Tööpuuduse ja palga väikseuse tõttu süvendas tarbimiskrediidi ulatuslik kasutamine perekonna eelarve defitsiiti.

3) Põhiosa töölisperekonna kuludest läks toidule, rõivastusele, korterile. Need moodustasid ligi 90 protsenti kulude üldsummast, sealjuures toitluskulud 60—70 protsenti ja korteriga seotud väljaminekud 14—15 protsenti. Toitluse ja korteri suur osatähtsus väljaminekutes viitab proletariaadi madalale elatustasemele.

4) Töölisperekondade toidus kuulus ülekaal taimsele toidule, mis oli odavam. Põhiliselt söödi leiba ja kartulit (kaks kolmandikku taimsest toidust). Palga väiksus võimaldas töölistel tarbida ainult kõige hädavajalikumaid toiduaineid.

5) Tüüpiliselt elasid töölisperekonnad suhteliselt kõrge üüriga ühetoalises korteris, kus sageli valitsesid ebatervislikud elamistingimused. Majaomanike poolt kehtestatud kõrge korteriüür väljendas tööliste täiendavat eksploateerimist väljaspool tootmissfääri.

6) Ülejäänud kulude (hariduse, ravi jne.) väike osatähtsus tõendab, et üld- ja kultuurilisi vajadusi sairahuldada väga napilt.

7) Kokkuvõttes suutsid töölisel oma põhilisi vajadusi rahuldada üksnes füüsilise eksistentsi piires.

Artiklis ei ole käsitletud kõiki töölisperekondade majandusliku olukorda väljendavaid tegureid. Põhieesmärgiks oli kriitili-

³⁰ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn 1961, lk. 28.

³¹ Eesti töölisbüdjett (1925. a.), Tallinn, lk. 30.

selt analüüsida 1925. aasta kodanlikku büdžetiurimust ja sel alusel esile tuua proletariaadi majandusliku olukorra mõningaid iseloomulikke jooni.

ДОХОДЫ И РАСХОДЫ РАБОЧИХ СЕМЕЙ В БУРЖУАЗНОЙ ЭСТОНИИ (КРИТИЧЕСКИЙ ОБЗОР БУРЖУАЗНОГО ОБСЛЕДОВАНИЯ ПО БЮДЖЕТУ РАБОЧИХ СЕМЕЙ В 1925 ГОДУ)

Г. Реккер

Резюме

В данной статье рассматриваются доходы и расходы рабочих семей в Эстонии в первые годы буржуазной диктатуры.

Автор дает критический анализ буржуазного обследования по бюджету рабочих семей в 1925 году.

Автор доказывает, что буржуазное обследование бюджетов рабочих семей было выборочным обследованием, целью которого являлось в основном приукрасить экономическое положение пролетариата.

Критический анализ буржуазного обследования бюджетов семей рабочих показывает, что заработная плата главы семьи составляла $\frac{3}{4}$ доходов.

Основными бюджетными расходами семей рабочих являлись расходы на питание, одежду и квартиру. Они составляли из расходов 90 процентов. В расходах высокая доля питания и квартиры доказывает низкий уровень жизни пролетариата в буржуазной Эстонии.

Вопреки буржуазным идеологам, ревизионистам и реформистам анализ доходов и расходов рабочих семей доказывает, что в буржуазной Эстонии происходил процесс обнищания пролетариата.

EINNAHMEN UND AUSGABEN DER ARBEITERFAMILIEN IM BÜRGERLICHEN ESTLAND (KRITISCHER ÜBERBLICK ÜBER DIE BÜRGERLICHE UNTERSUCHUNG DES ARBEITERBUDGETS IM JAHRE 1925)

G. Rekker

Zusammenfassung

Im vorliegenden Artikel behandelt der Verfasser die Einnahmen und Ausgaben der Arbeiterfamilien als einen die wirtschaftliche Lage des Proletariats darstellenden Faktor und kriti-

siert dabei sowohl die Methode als auch die reformistischen und revisionistischen Ansichten der bürgerlichen Budgetforscher.

Der Verfasser kommt zum Schlußergebnis, daß die bürgerlichen Forscher des Arbeiterbudgets eine Auswahl der Fälle trafen, mit der Absicht, die Lage der Arbeiter in einem günstigeren Lichte zu zeigen. Aus dem Artikel geht hervor, daß Verpflegung und Wohnung ungefähr 80% der Ausgaben bildeten. Die Arbeiter lebten in verhältnismäßig teuren Einzimmerwohnungen, wo oft ungesunde Lebensbedingungen herrschten. Die Arbeiter konnten nur die notwendigsten Bedürfnisse zur Erhaltung ihrer physischen Existenz befriedigen, des öfteren diese nur sehr unbefriedigend. Die Analyse der Einnahmen und Ausgaben der Arbeiterfamilien zeigt uns den niedrigen Lebensstandard des Proletariats im bürgerlichen Estland.